

ЈОВАН РАДУЛОВИЋ

СУТЈЕСКА

Овако, на почетку Бранковог моста, колико може или треба да седи. Не зна ни колико је сати било кад је стигла, коме или чему би били потребни ти сати. Бројање сати за њу више не постоји. Да ли је могуће, да нико, баш нико, неће да јој приђе. Не зна да ли то она уопште жели. Шта би с тим неким. Да прича о својој намери, а она је толико чврста. Сад зна шта значи она банална реченица да је неко порушио све мостове за собом. Нема прелаза, нема поправке, ни скела, ни понтона. Чека се само оно последње, а после тог последњег иде се у ништа. На овој страни моста нема ни клошара, да јој нешто затражи, ни циганчића да моле за ситниш, изговарајући овештале речи, да тиме што им даје милостињу више чини за себе него за њих. За своје здравље, немаштовито понављају. За чије бабе здравље, каже скоро гласно. Она више нема ни здравља, јер оно јој није потребно. Она код себе нема ниједну пару, ниједног гвоздењака, нема ни торбу, ни документе, ни било шта друго, кад је изваде, да било ко може рећи да је то баш она. Трудила се да не буде препозната. Не само по документима, бацила је и шналу из косе, у стану оставила златан ланчић, поклон од Малине за завршену матуру. Од одеће обукла је оно што никад није носила, да нека колегиница или комшиница не може са сигурношћу рећи да је то баш она.

Стигла је градским превозом, да сутра неки брбљиви такси-ста не каже, такву и такву жену, у то и то време је баш он возио, добио је и пристојан бакшиш. Одмах му је ту нешто било чудно, зашто је тражила да је остави на самом мосту, ту нема ништа занимљиво. Нешто му је говорило да ће направити то што је направила, у огледалцету је видео како јој се низ образе сливају две крупне сузе. Пошто није била расположена за разговор, није био ни он.

После свега о чему је данима, недељама и месецима размишљала, она нема храбрости да уради то што је до најмање ситнице испланирала. Немам петљу, каже гласно. Треба доћи до ограде, прекорачити једном, па другом ногом, зажмурити и отиснути се у дубину. Једино што ће после неколико секунди осетити, то је струјање ваздуха, чуће плусак воде, осетиће и хладноћу, на све је приправна, са свим тим је рачунала. Колико то може потрајати? Пет или десет секунди? Вероватно пет. Секунде су некад невиђено дуге. Спортистима, видела је то на преносима разних спортских такмичења, броје десетинке и стотинке секунди. Питала се, зар се то може израчунати, измерити, уопште регистровати. Изгледа да може. Како то да нико не обрати пажњу на средовечну жену, која је прошла Бранковим мостом у једном и другом правцу двадесет шест пута. Тај број зна само она, ко год је прошао, с једне или друге стране, видео ју је свега једном. Уморила се и села на тротоар на новобеоградској страни. Зато никоме ништа није сумњиво. Ко би могао знати њене намере, ко то има право да се меша у њен живот. Само нека проба неко непознат да јој приђе с неким лажно искреним речима. Одлучила је, такву врсту контакта сасећи одмах, опсовати, и тог неког послати у мајчину. А опет, њој су потребне такве речи. Она их ипак жели, и да јој неко приђе, тог неког види једино као мушкарца њених година, или мало млађег. Слушала је и читала о таквим мушкарцима, запосленим у градској служби спасавања самоубица утопљеника. То су неки мишићави и храбри момци, са завршеним факултетом физичког васпитања, понеко има и неки курс из психологије. У тој служби има и правих психолога, утренираних за овакве ситуације. Док будући утопљеник, мушкарац или жена, јаше ограду моста, он мора смислити праве речи, реченице, као: данас је леп дан, сија сунце, сутра ће бити још лепши, а тебе неће бити. Чему тај твој корак, све се мења, обично набоље, и стопу по стопу прилази. Његова прича нема краја, свака стопа коју направи у његовом правцу је стопа од седам миља. Мора добро проценити моменат кад ће испружити руке и будућег утопљеника примити у чврст загрљај, шчепати га, не пуштати, бар овог дана посао је завршен. Највећа је опасност кад не приђе превише близу, а будући утопљеник, седећи на огради, пребаци и другу ногу, појачава своју намеру, оснажује своју храброст, сваке секунде може се отиснути у дубину мутне Саве. Ту више психолог не може ништа учинити. Може само испратити погледом тело, које попут огромне црне вроне, раширених руку и одеће која би да се одвоји нестаје. Чује се само кратак плусак о воду и тела нема. Да, читала је и о томе: у једном или два чамца, испод моста, момци спасиоци пробају да ураде оно што нису успеле

њихове колеге на мосту, на сувом. Њихови услови су неповољнији, понекад ризикују и властити живот. Одлучила је: ако је такви момци извуку, још увек буде жива, при свести, шапнуће им: не мучите се, ја ћу то урадити за два, три дана, загњуришите ме, утопите ме. Тешко да ће је послушати, јер њихов посао није да такве речи слушају, већ да је извуку на чамац, заогрну неким ћебетом, на обали чекају кола хитне помоћи, с лекаром и болничарем, сирена пара уши.

Шта више жели: да је спасу они на мосту, или ови под мостом? Сава је мутна, касно је пролеће, поплаве у свим државама куда протиче. Пљусак у воду, роњење, власница је авантуре која се не дешава сваки дан, многим никад. Макар и на крају живота биће власница непоновљивог искуства. Психолог на мосту је *медоџла-џољив*. Откуд у овом часу да смисли баш такав придев? Не може да се сети да га је икада раније чула. Ето, у задњем часу смислила је нов придев. Њен скроман допринос српском језику, само што за тај придев нико неће знати. Није видела те чудне психологе и спасиоце на мосту и испод моста. Можда су маскирани, у акцију крећу кад процене колико је то неизбежно. Има их, сигурна је, маскирани су у обичне шетаче, или се крију у жбуњу с ове стране моста. Вребају, с двогледима јаким сочива, виде можда на њеном лицу и две крупне сузе, брише их рукавом блузе. Још им није до краја сумњива. Драга госпођо, прешла си мостом у оба правца двадесет шест пута, али ми то још увек нисмо регистровали као опасну намеру. Сад седиш на ивици тротоара, то јесте неки знак, кад је реч о жени тих година, очи и половину лица кријеш тамним наочарима, али то још увек нису знаци који говоре о твојој чврстој намери. Тек кад изујеш ципеле и бациш их преко ограде моста, у воду, ми палимо наше лампице. Екипа с моста и екипа испод моста почињу координацију. Ко ће више успети не бројимо. Делимо заједнички успех и неуспех. За време кад треба скочити изабрала је највећу поподневну гужву. Аутобуси и аутомобили, враћају се људи с посла, с обе стране моста, сви журе некоме своме, да ли је неко, пун својих брига, у стању да примети средовечну жену што седи на почетку моста и запита се какве су њене намере. Признаје, на крају, као опроштај, изабрала је ово време, да себи и другима приреди мали *сѝекѝакл*.

Изува ципелу с леве ноге, али је још не баца, маше њоме с леве на десну страну, јасно показује своју намеру, и даље се нико не зауставља. Шта је кога брига за њену леву ципелу. Госпођа је љута, читав дан ју је жуљала ципела, направио се на пети мали плик, мехурић, само што не пукне, потећи ће водица, непријатност која може потрајати неколико дана. Боже, колико данас има неудобне

обуће, ко ће поред својих брига бринути још и о туђим жуљевима. Само она зна да је ово ипак нешто друго, других се то не тиче па неће ни да примете.

Како би било лепо да неко прикочи, у аутомобилу муж и жена с трогодишњом кћеркицом, после посла, враћају је из обданишта. Дете је на задњем седишту, с лутком у рукама. Један од оних брачних парова, тридесетих година, којима у животу све иде како треба, мало спорије него што би желели, али иде. Један од оних брачних парова који удомљује напуштене куце и маце. Важно је у животу имати вишак љубави, често понављају једно другом. Куце и маце воде ветеринару, сваки усвојени љубимац има своју причу. Ето, сад и њу узимају као једну велику, дебелу мацу, *захтјевнију*. Боса, делиће задње седиште с девојчицом, а она ће сасвим озбиљно питати родитеље, зашто је ова тета боса, је л' нема пара да купи ципеле. Родитељи ће дати неки несувисли одговор, има тета пара за ципеле, али дешава се, додуше ретко, да понеко, макар одрастао, остане без ципела. Девојчица ће је чудно погледати, очекиваће да потврди речи њених родитеља, како је то остала без ципела. Сазнаће да ови добри људи станују неколико зграда од њене. Мушкарац ће почети неку причу о животу, како није лак и једноставан, цитираће Пастернака како живот није што и поље прећи. Пастернакове речи су већ дуго таква баналност, и пијанци у најмрачнијим крчмама их понављају. То је оно време кад келнери и келнерице, пред фајронт, дижу столице на столове, а пијанац неће да крене кући. Да ли треба, док у дневној соби девојчица црта чича глише мушкарац јој сипа коњак, а жена у кухињи подгрева ручак који ће с њом поделити, да исприча своју истиниту причу. Ко је, ко су били Баритон и Малина, откуд јој то необично име Сутјеска, или треба лагати? Због чега ће се више кајати? Рећи ће истину, не може овако добре људе лагати. Замолиће мушкараца да узме чекић, клешта, јачи шрафцигер – алат за обијање, да пође с њом до стана. Којег је ђавола, крећући на пут без повратка, напуштајући заувек стан, закључала га, додуше бацила је кључ у контејнер за смеће, вредни сметлари су га већ, са хиљаду андромоља, одвезли на градску депонију. Стално прави грешке, велике и мале, зашто је морала закључавати стан, шта је то, и за кога хтела сачувати. Сва срећа, па није, на столу или комоди, оставила опроштајно писмо.

Не постоји брачни пар из њене уобразиље, нема више прича које јој одговарају, нема повратка у стан, време је да изује и десну ципелу и подигне је изнад главе. Где су данас циганчићи да им поклони добро очувану обућу. Мост није локација од које могу имати веће користи, отишли су на неку пијацу где је већи људски и робни промет.

Скок у мутну Саву, баш мутну, која носи пањеве и читава стабла, посебно је привлачи. Види чапљу како седи на једном пању и плови низводно, гледа леву и десну обалу, вероватно ужива, ко зна одакле је кренула и где ће стићи. Може да прелети изнад воде и опет се врати на свој пањ. Да ли се сирота птица уплашила, заборавила, па је водена струја носи далеко. Одакле је тај пањ који је изабрала чапља кренуо, пањ који је заобишао царинске контроле Словеније, Хрватске и неке друге државе. Пањ и чапља пркосе прописима. Чапља пропалог братства и јединства. На том ишчупаном пању може пловити до Ђердапа, а кад огладни ваљда ће схватити да није исто пловити низводно и узводно. Нема пања који је може вратити узводно, само снага њених крила, ако то жели. Можда ће пронаћи ново станиште, почети нови живот. Кад би могла бити та чапља, не марећи ни за кога, пловити, препустити се воденој струји. Она нема свој пањ, она има своје мало јаче бућ, плусак па вода и одлазак на дно реке. Ништа више. Спасиоци са својом опремом немоћни су на овако набујалој реци, после њих долазе рониоци, претражују речно корито, али ње нема. Још само кратка вест у новинама, отприлике: са Бранковог моста, у толико и толико сати скочила непозната жена, за њом се још трага. Такву вест доноси у редакцију новинар почетник, приправник, вежба се да освоји горак новинарски хлеб.

У ово доба године, читала је, понеког утопљеника снажна водена струја зна да носи километрима на одређеној дубини, до неке озбиљније препреке, до самог Ђердапа. Путовање кроз воду, макар га не била свесна, нешто је што је привлачи. Шта бива с њеним телом, у шта се претвара у мутној води? Колико траје то претварање до непрепознатљивости? Колико сомова, шарана и других риба грицну је, изнаказе. Која риба ће јој прва прићи, оњушити је. Сом или шаран. Вероватно сом са својим брковима. Шта ће прво грицнути? Нос или уши? Колико ће му пријати њено тело? Вешти рибари, негде код Ђердапа, извући ће чакљама и мрежама оно што је остало од њеног тела, с остацима одеће и веша. Да ли ће црне чипкане гаћице бити последње што ће се задржати на њој. Рибари су се свега нагледали, ни први ни последњи леш који им је тако стигао. Пуше, причају, ко може бити несрећница која је себе претворила у непрепознатљиво. Причају, нагађају, чекају полицију и истражног судију, да се по свим прописима обави увиђај. Њени остаци иду у пластичну врећу с рајсфершлусом. Уради се ДНК анализа, али се нема с ким поредити. За њу нико није питао, не могу се вршити поређења. Родбина неких других утопљеника долази, једва скупе храброст да погледају њену врећу, брзо окрећу главу, кажу: не, она није наша. Врећа се поново затвара рајсфершлусом,

склања у специјалну хладњачу, чуваће је још неко време, како налажу прописи. Затим *закопјавање* (не сахрана, то се не може тако назвати) о државном трошку, заједно с врећом, на крају неког гробља, с такозваном пирамидом, само N. N. и број, и ту је свему крај.

Читала је о неком инжењеру у Бору, у топионици бакра, како је пред својим колегама и радницима скинуо шлем и одбацио га, затим на главу скочио у гротло ужарене лаве, температура је у том отопљеном бакру била неколико хиљада степени. Скочио је и нестао у једној секунди, коментар новинара је био да у толикој врелини, у лави, ниједна кошчица није остала, ниједна влас косе. Ништа, човек се и сам претворио у бакар у једној секунди. Колико се дуго спремао да на тај начин оде. Патња, бол, било је толико кратко, занемарљиво. Ослободио је породицу било каквих трошкова и церемонија, остале су им само успомене. Овакве или онакве, ништа више. Он је био у прилици да тако нешто уради, имао је слободан приступ таквом месту. Кад би она могла доћи до таквог котла, попети се, нагнути се да је силна врелина ошамути, зажмурити, уронити у ужарену лаву бакра и нестати за сва времена. Постати ништа. Нема шансе да је неко припусти таквом котлу, једино да некога потплати, неког чувара, али ни то није изводљиво. Сви ће да се питају, откуд ова жена овде, какве су јој намере, одмакните је. Не, то није изводљиво.

II

Осећање и неодољиву жељу да се баци у дубину празног простора, да кратко лети, да је тога свесна, искусила је пре десетак година на крову Стојановог атељеа. Желела је да се баци, да удари главом о бетон, да осети неописив бол, кратак, да се не може тако ни назвати, скок са шеснаестог спрата не нуди никакву шансу да се преживи, то је оно што новинари извештавају веома кратко: на месту мртва. Тело је, док га не покупе, као згажена жаба, локвица крви, и то је то.

На крају града, као да су с неба пали, и како су пали тако и посађени, стајала су четири солитера, истоветна, са шеснаест спратова, саграђени од великих бетонских блокова. Могли су се видети из разних делова града, штрчали су као нешто неприродно и накарадно. Станове су у њима добили радници фабрике гума и других предузећа из Раковице. Терасе мале, у плаво обојене. Станари су били осуђени једни на друге, како пре подне, тако и после подне, после радног времена. Дружење, песма, али и свађе и туче били су свакодневни. На врху солитера, архитекта је тако замислио, попут осматрачнице и митраљеског гнезда, били су уметнички

атељеи, мали, не већи од тридесетак квадрата. Нису станари лако прихватили да у овој згради имају којекакве уметнике. Уметничка удружења су то доделила махом младим и слабо познатим уметницима. Тако је и Стојан добио тај простор, прихватио је, јер није имао ни где да спава. Кад је из шупа и подрума покупио своје гипсане скулптуре, чудних облика, и довезао их пред зграду, станари су се успротивили, нису му дали да их унесе унутра. Какви уметници, откуд таква привилегија да тако лако добију нешто за шта је двадесет година издвајано од њихових плата. Морала се и милиција умешати, тек онда су Стојанове скулптуре попете на шеснаести спрат. После жалби, објашњења и дописа, станари су одустали и прихватили брадате уметнике, радно време уметника никако нису могли разумети и прихватити. Није Стојан мислио ту дуго остати, али за сада другог решења није било. Од малог тоалета успео је направити какво такво купатило, аргатовао је заједно с мајсторима, Сутјеска је трчала у продавницу, куповала шта Стојан захтева, доносила од куће храну коју је Малина спремила, кријући и од Баритона.

Простор атељеа је био толико мали да је Стојан кревет смеистио до самог улаза, а испред врата је била кабина за лифт. Стално се чуло одмотавање и затезање сајле, па при заустављању јак удар. Сутјеска се није могла навикнути, док су водили љубав чинило јој се да ће сваки час неко ући, затећи их, зато је њен ужитак потпуни најчешће изостајао. Стојану то није толико сметало. Ма колико проветравали, простор је био исувише мали, мирис глине и гипса се свуда увлачио.

Да би стигла до Стојановог солитера и атељеа морала је Сутјеска проћи кроз насеље четвороспратница, где су живели Цигани, радници градске чистоће. Зазирала је од њих и њихове ларме, полуголе и мусаве деце, плашила се, затрчаће се неко дете, отети јој торбу, није она неко ко се уме одбранити. Нису је Цигани примећивали, били су забављени својим пословима: ковачким, распиривали су жар на улици, пекли јагњад, поред пута су мршави коњићи и магарци гризли суву траву.

У правом стану, од педесетак квадрата, испод Стојановог атељеа, живео је Циганин, радник у великом штампарском предузећу, чистач потрошеног оловног слога и јаловине. Правећи купатило, мајстори и Стојан морали су изместити ве-це шољу, лупали су, пробили плафон, гомила бетонског шута пала је у Цигино купатило. Бесан, Циганин се попео до Стојановог атељеа, звонио, Сутјеска му је отворила, тражио је *џазду*, претио милицијом, али и својом браћом, опасним *џароџанима*. Стојан га је смиривао, сишао у Цигин стан, тамо му је била жена и три девојчице, сви уплашени,

заиста – сав бетонски шут упао је у ве-це шољу, до врха је напунио. То треба очистити, грмео је Циганин. Наравно, све ћемо очистити одговарао је Стојан, заврнуо рукаве и голим рукама вадио комаде бетонског шута, трпао у врећу, ослобађао ве-це шољу, а Цига чистач одбаченог олова у штампарији стајао је над њим као надзорник. Повукао је Стојан ланац од котлића, вода је нормално одлазила. Ето, све се завршило најбоље како је могло, добио је Цига од Стојана флашу вињака а овај више није помињао милицију и браћу *џароџане*. Касније, кроз хумор, али и озбиљно, причао је Стојан пријатељима: можете ли замислити ситуацију: будући велики вајар, учесник Бијенала у Венецији, морао је да чисти ве-це шољу једном Циганину.

Испред Стојановог атељеа била је заједничка тераса, ограђена високим зидом; по неком неписаном правилу могла је припадати само Стојану, али станари нису тако мислили. То да *уметнику* Стојану може припасти атеље, да је то његов простор, видели су решење па су некако прогутали, али да огромна тераса припадне само *уметнику* нису могли прихватити. Пењали су се с нижих спратова, вирили кроз прозоре, чудили се необичним скулптурама, препричавали једни другима шта су видели. Лети, доносили су воду у канистрима, скидали се у костиме и купаће гаће, поливали се и сунчали као на плажи. Све је то Стојана нервирало, није могао да ради, измишљао је разне начине како да их се реши, и успевао је. Сутјеска није лако подносила мирис глине, гипса и разних боја, код Стојана се задржавала кратко, онолико колико би он тражио, а то је бивало све ређе и краће. Брзо скидање одеће, распремање Стојановог кревета (није била сигурна да је једина која ту долази), вођење љубави, као по неком задатку. Одмотавање и затезање сајле лифта скоро сваки минут, извлачење, па јак тресак, као пуцањ пиштоља. Сутјеска је стално мислила да ће неко ући и затећи је у нечем недозвољеном и неприличном за њене године. Тај *неко* могао је бити њен Баритон, пре ће убити њу него Стојана. Поверила му се, озбиљно му то испричала, Стојан се насмејао и рекао да је луда.

Није Стојан имао среће са атељеом.

Два-три километра, ваздушном линијом од солитера, налазио се каменолом. Обичним оком виделе су се тамносмеђе стене, право сечене. Пола дана отуда се ништа није чуло, нису се видели ни радници, тек иза поднева заређале би експлозије, облаци прашице, па би се опет све смирило. Од снаге тих експлозија тресли су се прозори на атељеу, отпадао је и лак са скулптура. У почетку, Стојана то није секирало, већ као да га је забављало. Као да командује непознатим минерима, викао је: „Нагари! Нагари!” И без његове команде, минери су извршавали своје задатке.

С јачим јесењим кишама, на неколико места прокапао је кров на атељеу. Да ли од слегања терена где је подигнут солитер, или од сталних експлозија из каменолома. Крупне, крушкасте капи одвајале су се од плафона, ударале по поду, али и по скулптурама. Стојан је склањао своја уметничка дела, али није био сигуран где још све може прокурити. Сутјеска је по поду разастирала старе новине, подметала лавор, велике помоћи није било. По атељеу се ширио мирис буђи, мемле и влаге. Тражио је Стојан извођача радова, звао грађевинску инспекцију, нису хтели доћи ни да погледају. Ти атељеи нису били ни предвиђени у првобитном плану. Кад се време пролепшало и сунце помолило, одлучио је Стојан да сам реши проблем. Набавио је картон, попео се на кров атељеа, разгрнуо шљунак којим је (као изолација) био покривен бетонски кров, заложиио ватру, у посуди топио црни и густии катран, погађао која су то места на крову, танке и невидљиве усекиине које пропуштају воду. Пажљиво их је чистио, склањао песак и шљунак, утискивао катран. Позвао је Сутјеску, да се и она попне, помогне му, а и поглед с крова је нешто што треба видети. Послушала га је, гвзденим пречагама које су водиле на кров попела се, не гледајући иза себе, Стојан јој је пружио руку и извукао је. На том малом простору, без оградe, осетила је неописив страх од висине, села је на гомилу одгрнутог шљунка, с главом међу коленима, тресла се и плакала. Може ли сакупити толико храбрости и снаге, да дође до ивице крова, скочи и отисне се у дубину? Видела је раскрсницу, аутомобиле које као да покреће неки даљински управљач, усмерава их вешто да се не сударају, звук мотора се није чуо. Облио ју је хладан зној; на коленима је дошла до пречаге којом се попела, леђима окренута провалији спузала се на велику терасу. На великој тераси, заштићена високом оградом, исплакала се. Стојан је, попут месечара, стајао на самој ивици, смејао се њеној слабости, а она се питала, хоће ли он да уради то што она није могла. Њему то није падало на памет. Код Стојана у атеље никада више није отишла, а и он се све ређе јављао.

Пењање на кров Стојановог атељеа није могла заборавити, сањала је како лети и пада на асфалт пред зградом, пред очима запањених станара. Ето, шта смо добили од уметника. Будила се окупана знојем, навлачила јорган преко главе, њено пригушено риданье Баритон и Малина нису могли чути. Била је у прилици, зашто није сакупила толико храбрости и пред Стојановим очима одлетела. Не би то било много другачије него пад с моста.

Стојан се није дуго задржао у том атељеу, иако је чистио Циганинову ве-це шољу, стигао је на Бијенале у Венецији. Добио је и неколико угледних награда, а и скулптуре су му постављене на

важним местима у граду. Атеље је припао млађем сликару, о коме баш ништа није знала. Како је могла да закасни, да не скочи с крова Стојановог атељеа? Да ли још увек то може урадити? Како? Кључ од врата велике терасе није имала, а и да јесте, колико је година прошло, тешко да брава није промењена. Треба пробати, спремити се, отићи тамо, можда врата од велике терасе не закључавају. Села је у градски аутобус, онај последњи што вози пред поноћ. Зграда се није много променила, ишарана графитима, лифт је радио, није никога срела, попела се на шеснаести спрат, па уз двадесетак степеница до атељеа. Исто оно цвиљење, отпуштање и затезање сајле, сад ређе, касно је. На вратима атељеа нема плочице – презимена станара. Пробала је цимнути вратима од велике терасе, закључана су, неко води о томе рачуна. Принела је уво вратима из атељеа се ништа није чуло, ни хркање, ни упаљен телевизор. Да ли ту ико станује? Можда младом уметнику атеље служи само за рад?

Шта ако млад човек из свежња кључева одвоји један и да јој га. Госпођо, то је кључ од заједничке терасе, изволите, железне степенице су исте као пре десетак година, попните се. Катран и занатска вештина вашег пријатеља, није било од велике помоћи, кров и даље прокишњава. Немам ништа против да скочите и решите ваш проблем, једино да не будем оптужен за саучесништво у вашем самоубиству. Ако постоји саучесник, онда је то убиство а не самоубиство и долазимо до великих *компликација*.

Да ли да ипак позвони, требаће мало дуже чекати док се врата не отворе, шта да каже поспаном и уплашеном човеку. Озбиљно и прибрано назвати добро вече, извинити што тако касно звони, она је дошла да с крова атељеа скочи и убије се. То нисам урадила пре десетак година, а имала сам прилику, али не и *иџџу*, сад сам дошла да то завршим. Колико ће таквом причом уплашити поспаног човека? Хоће ли је позвати унутра, је ли сам, можда има жену и дете? Хоће ли позвати полицију и дежурну психијатријску клинику? Какав ће разговор с њим водити док те службе не дођу?

III

Не, то није то, шта би требало да буде. То не може тако. Да може, мајчица Малина би јој прва приговорила. Посао који припада само теби ниси довела до краја. Урадила си доста, али не све. Признај и сама да си другачије све замишљала. Мртва мајка, као да је чује, из сандука преклиње: Сутјеска, још мало, заврши и доведи до краја, ти то можеш, после иди где хоћеш, ради шта желиш, нема никога више да те спутава, слободна си. Иако мртав већ две

године, умешао се и Баритон својим громким официрским гласом, а тај глас може само да захтева и наређује. Сутјеска се премешта с ноге на ногу, у сали за кремације је само она, ово је њено време, и оно је плаћено, нико непознат не може да завирује ко зна с каквим намерама. Службеник погребног предузећа, у црном оделу, а на платформи сандук с Малининим телом, нема ниједног букета цвећа. Кад је одлазио Баритон, сандук се сам од себе померио, црна драперија се навукла, отишао је Баритон у дубину, Малина и Сутјеска загрљене, у присуству родбине, коју и не знају, неколико другова из општинског Савеза бораца, повлаче се ка излазу, на сунце. Сад све стоји. Службеник у црном оделу гледа у правцу Сутјеске, извињава се ожалашћеној породици, лифт се покварио, сандук не могу баш овог часа спустити, у току је поправка, ниједној кремацији неће бити померена сатница. Породица, којој се извињава у множини, је само Сутјеска, која попут птице премешта тежину на једну па на другу ногу. Нема никога другога, ни неког знатижељника и докоњака, ретко они свраћају на оваква места. Поново се службеник извињава, уместо породици и родбини обраћа се поштованој госпођи. Службеник додаје: Поштована госпођо, *обред* је завршен. О каквом он то обреду прича кад обреда није ни било. Ни музике с разгласа, ни опела и тамјана, ничега. Госпођа може да се удаљи, биће обавештена о преузимању урне. Док се креће ка излазу Сутјеска чује како у дубини крематоријума одзвањају мукли удари чекића, стругање, повици, квар на лифту се заиста отклања, како рече погребник, ниједна кремација неће каснити. Мајчица Малина ни на одласку нема среће. Сутјеска нема снаге да се окрене и погледа да ли је сандук још на платформи, она оставља Малину саму, незаштићену, на промаји, на милост мајсторима који поправљају лифт.

И ово је Баритон смислио, да он и Малина на овакав начин оду са овога света. Он је отишао први, војнички речено све је функционисало како је замислио. Уз ковчег почасна стража ратних другова, опроштајни говор у коме није прескочена храброст славног митраљесца док је газио Сутјеску, сандук прекривен заставом, из невидљивог звучника звуци Интернационале. Малина је свега поштеђена, вероватно боље не заслужује. Ко да одржи опроштајни говор, оне деце из Јастребарског више нема, а и коме о том логору за децу причати. Све је давно прекрио заборав.

Службеник крематоријума није прави гробар, превише је фин и уштогљен, у правом оделу. Прави гробари (била је на неколико сахрана) изгледају другачије. Имају тамна, гробарска одела, дубоке ципеле или чизме, сахране се обављају и по добром и по лошем времену. Запамтила је, најчешће је земља блатњава. Гробарима су

преко рамена пребачени конопци, с којом лакоћом конопцима об-ујме сандук, удруженом снагом спуштају га као перце, не запиње о ивице раке... Обично буде кратко опело, а онда утркивање ко ће бацити шаку земље у раку, неко баци и читав грумен, чује се туп и јак ударац земље по сандуку.

Враћа се Сутјеска поново у салу, сандук с Малином је још на платформи, не помиче се, изгубио се и службеник крематоријума, да је и ту шта би јој могао рећи. Поновити да ће све бити у реду, нека се поново не враћа, лифт се још поправља. Лупа чекића, до-викивање мајстора, колико дуго ће сандук с Малином остати незбринут и незаштићен, изложен промаји. Сутјеска не може више ништа учинити, коме да се пожали. Шта год да каже или уради може бити глупо, чак смешно, недостојно тренутка у коме се све ово дешава. Оставила је мајчицу незаштићену, на милост и немилост невидљивих мајстора што поправљају лифт. То никако не може бити у реду. Да ју је вест о Малининој смрти затекла негде у белом свету, касно је обавештена, не може да стигне, неки непознати људи урадили су то што је она требало да уради, што је њена дужност, али овако – она је ту, проклети лифт покварен, сандук с Малином не путује, све се то дешава пред њеним очима.

По повратку у стан, празнила је ормаре и фиоке с Малининим стварима, трпала у вреће и кесе одећу и обућу, чула је Малинин глас како је опомиње: „Сутјеска, не ради то, још сам ту.” Прекидала је посао, враћала Малинине ствари у ормаре и фиоке. Она мора поново отићи до крематоријума, проверити је ли онај проклети лифт поправљен, је ли мајчица још увек незаштићена, на промаји. Отишла је пре подне, кремације се обављају и у то време, препознала је службеника у црном оделу, лифт је радио, Малина је отпутовала, вероватно је већ претворена у пепео, она још увек није обавештена.

IV

Штип и Книн. Колико та два градића имају сличности? У Штипу је завршила основну школу, у Книну почиње с гимназијом. Баритон је добио *прекоманду*, а то значи у његовом случају и један чин више. Чварак или звездаца, како су говориле његове колеге. Идеш тамо где те шаље твоја Армија, да јој служиш, будеш за пример, а она о свему осталом води рачуна. Теби и твојима, које водиш са собом, до сада није било лоше, вероватно ће вам бити још боље.

Дошли су војници да пакују намештај, посуђе, све по строгим војничким прописима. Малина им помаже или више својим саве-

тима смета, а они не смеју ништа да јој кажу, жена је строгог и опасног Баритона. Сутјеска једва чека да крене на пут. Воз, карте првог разреда (спаваћа кола), потрајаће то скоро два дана. Баритон већ зна и која ће му дужност бити у Книну – помоћник команданта за морално-политичко васпитање. Командант је генерал, није се у рату прославио храброшћу, али није га он изабрао, слушаће га онолико колико мора. Тако је било и до сада. Његова слава иде испред њега. Официри у касарнама се сашаптавају: стиже строги Баритон. Однекуд то знају и обични војници, знају тачно дан кад ће се појавити у касарни и сви воде рачуна да ономе за шта су задужени не нађе примедбу. Баритон почиње већ с капије, тражи дежурног официра, громким гласом га риба, прети рапортом, обични војници слушају, уживају, беже да му се не нађу на путу.

Смештај у Команди гарнизона, на три војничка кревета, али свега неколико дана, док неким споријим возом не стигне њихов намештај и покућство. Појавио се заставник Вуле, одвео их да виде стан. Већи и лепши него онај у Штипу, све ново и свеже окречено. Сутјеска је обишла зграду гимназије, средина лета, нигде никога, допала јој се. Стигле су кутије с намештајем, покућством, њиховом гардеробом. Војничким ножевима и маказама секу канап, отварају, вешто, без напора. Сутјески се чини да су то исти они војници који су и у Штипу паковали намештај. Малина прави распоред, по паркету се вуку ормари и витрине, простиру теписи, за један дан све је готово. Заставник Вуле, и сам би, ако треба, да својом физичком снагом помогне, узима од војника бушилицу, у зиду буши рупе где треба окачити кухињске елементе. Малина је пресрећна, ниједан тањир, ниједна чаша, ништа није полумљено, а толики пут је прешао кроз колико руку. Баритон кратко каже: „То може само Армија”.

У њен живот улази Димче стоматолог, војни зубар, она је привилегована, поправља зубе у амбуланти у Дому армије, где никада није гужва. Први пут ју је одвео Баритон, села је на зубарску столицу, Димче је упалио лампице, са стране је стајао његов помоћник, војник, вероватно студент стоматологије. Димче је пипкао, куцкао, војник му је додавао потребне инструменте. Димче је пипкао, војник му је дохватио потребне инструменте. Димче се измакао, погледао је, њени су зуби запуштени, биће посла. Нешто ће морати да се вади, остало стрпљиво и полако моћи ће да се поправља. Отпушта асистента, Димче пали цигарету, одлази до прозора, гледа на главну книнску улицу. Кад испуши цигарету, враћа се њој, гледа је, као да се чуди зашто је она још увек ту. Креће на посао, бели лекарски мантил му је до испод колена. Испод мантила су му војничке, сивомаслинасте панталоне с лампасима.

Полако из сећања, избледеће Димчетов лик, али ће памтити његове панталоне с лампасима. Официрски лампаси, као Баритонови. Жмурила је, али чим би куцнуо по болесном зубу, јакнула би, стављала руку на уста. Склањао јој је руку, храбрио је, шта би на њен кукавичлук казао Баритон. Прислањао јој је руку на горњи део панталона. Док он бруси, нека се чврсто држи за њега, биће јој лакше. Послушала га је, али то више нису биле само панталоне. Стискала је руком нешто тврдо и велико. Није се уплашила, први јој је Димче склонио руку. Одлази кући, није мислила на болесне зубе, колико на Димчетове официрске панталоне с лампасима.

* * * * *

Тај поток о коме је Баритон толико причао, у који треба да проспу пепео из његове урне, пронашле су она и Малина по географској мапи. Малина је у најлонској кеси носила урну, а она је и себе и њу убеђивала да то јесте оно што су тражиле, али ништа од онога о чему је Баритон причао. Поток који ће, било је лето, за неколико дана, највише недељу-две пресушити, остаће суво корито с влажном маховином и тако до првих јесењих киша. Жубор једва да се чуо, нигде правог вира, ипак Баритонов пепео заслужује нешто више, достојанственије. Колико је онда истинита Баритонова прича о рањавању, прелажењу, савладавању матице и вирова. Вероватно је његова прича припадала другом годишњем добу, кад је овај поток, пошто би прикупио воду из околних драга, помахнитао, али њих две нису изабрале право време, изабрале су лето, оно што им је највише одговарало, и сад су затекле то што су затекле, али Баритонов завет и део тестаментa треба испунити. Кретале су се низводно, прелазиле на шљунчане спрудове, прескакале, држале се рукама за гране врба, и онда – изненађење. Одједном: корито потока се сужавало, вода се сакупљала, бистра и немирна падала је у *кашику* млинице поточаре, нахерене, али која је изгледа радила. Пред њом је била завезана мазга, на њој је помељар довезао нешто, и вероватно је унутра млевењем био забављен. Млински точак је рзао, стругао, вода и оваквог сиротог потока га је покретала. Она и Малина су стајале задивљене, ипак – пронашле су оно шта су тражиле. Овај поток који је над млиницом правио мали слап и обрушавао се, својом природном белином је био управо оно шта су тражиле, прићи ће му и у милион белих водених капљица просути Баритонов пепео, а онда бацити и урну, коју ће вода можда мало носити, а онда ће и она потонути. Малина јој је пружиала кесу са урном, она ју је извадила, држала у рукама, без суза у очима, без опроштајног пољупца, бројала у себи

до десет, као да је на атлетској стази и чека пуцањ стартног пиштоља. Девет, десет, одшарафила је поклопац, у слап просула последње остатке свог оца мучитеља Баритона. Малина је све пратила, стајала је мирно, стиснуту песницу принела слепоочници, по партизански, последњу почаст и поздрав исказала и она свом мучитељу Баритону. Уместо пушчаних плотуна, испред млинице се, нечим незадовољна, огласила ридањем мазга.

(поглавља недовршеног романа *Суијеска*)